

Impact Factor - 6.625

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

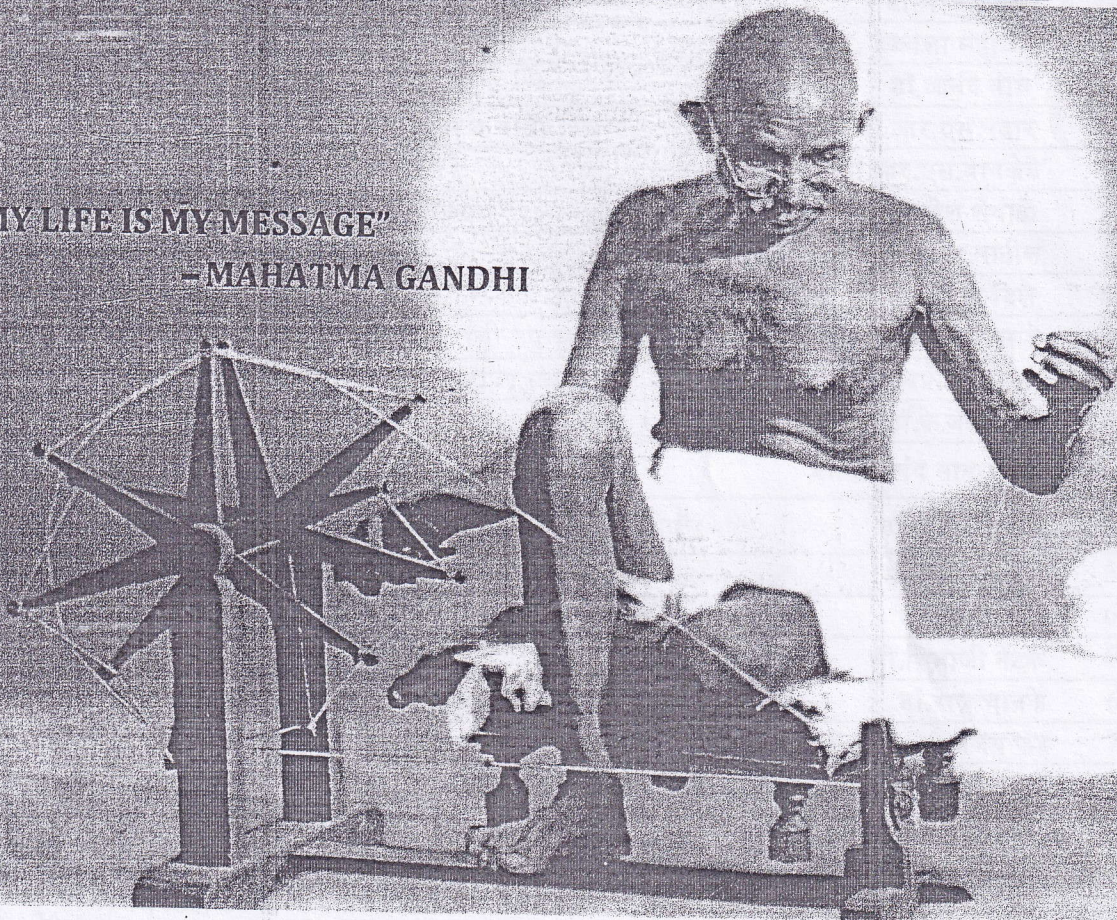
International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

February - 2020 Special Issue - 224 (A)

RELEVANCE OF GANDHIAN THOUGHTS

"MY LIFE IS MY MESSAGE"
- MAHATMA GANDHI

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

Guest Editor :
Dr. Mrs. M. V. Waykole
Principal,
Bhusawal Arts, Science and P.O. Nahata
Commerce College, Bhusawal, Dist Jalgaon.

Executive Editor :
Dr. A. D. Goswami
Vice Principal,
Bhusawal Arts, Science and P.O. Nahata
Commerce College, Bhusawal, Dist Jalgaon.

Chief Editor :
Dr. Dhanraj Chaudhari
(Yeola)

- This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
 - Cosmos Impact Factor (CIF)
 - Global Impact Factor (GIF)
 - International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	लेखाचे शीर्षक	लेखक/ लेखिका	पृष्ठ क्र.
1	आज के संदर्भ में गांधी चिंतन की उपादेयता	प्राचार्य डॉ. विश्वास पाटील	05
2	गांधीजींच्या सत्याग्रहाची संकल्पना	डॉ. राहुल कापुरे	10
3	गांधीप्रणीत राजकारणाची नैतिकता (राजकारणाचे आध्यात्मीकरण)	डॉ. रेखा शेरकर	12
4	ग्राम विकासात गांधीजींचे योगदान	डॉ. बाळकृष्ण पाटील	15
5	महात्मा गांधींचे सर्वोदय तत्त्वज्ञान	डॉ. श्रेया चौधरी	18
6	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	प्रा. उज्वला महाजन	20
7	मुल्योद्योगी शिक्षण योजना	डॉ. आनंद वाघ	24
8	राष्ट्रीय सुरक्षेतील सामाजिक समस्या व गांधी विचार	डॉ. आर. एस. पवार	27
9	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. आर. एस. वानखेडे	31
10	महात्मा गांधींची स्वराज्याची संकल्पना	डॉ. रमेश शेवाळे	34
11	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. जी. एन. पाटील	37
12	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार	गायत्री रावंडले	40
13	जागतिक अरिष्टांवरील गांधी विचारांची उपुक्तता	प्रा. अशोक वसावे	42
14	राष्ट्रपिता महात्मा गांधींची ग्राम स्वराज्य संकल्पना	स्वप्नील भोसले	45
15	महात्मा गांधी आणि लोकशाही प्रक्रिया	प्रा. कमलाकर इंगळे, डॉ. के. जी. पोकळे	48
16	महात्मा गांधींची ग्राम स्वराज्य संकल्पना	डॉ. ताराचंद सावसाकडे	50
17	महात्मा गांधींची शिक्षण विषयक संकल्पना - एक विश्लेषण	डॉ. सखाराम गोरे	54
18	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. व्ही. व्ही. लाडे	57
19	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. विनोद मोरे	60
20	गांधीजींच्या सत्याग्रह संकल्पना	श्री. शिवाजी नेटके	64
21	महात्मा गांधींचे भारतीय अर्थव्यवस्थेसंबंधी विचार	डॉ. राजु चावके	67
22	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत महात्मा गांधींचे योगदान	अजय फड	70
23	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. जयदेव देशमुख	72
24	गांधीजीप्रणीत अर्थकारण	डॉ. जयश्री सरोदे	77
25	महात्मा गांधींची विचारसरणी	प्रा. ए. एम. काळबांडे	81
26	चित्रपट माध्यमांवर महात्मा गांधींच्या विचारांचा व तत्त्वज्ञानाचा पडलेला प्रभाव	प्रा. राजविरेंद्रसिंग गावीत	84
27	राष्ट्रपिता महात्मा गांधींचा अस्पृश्यतेबाबतचा दृष्टीकोन	डॉ. योगेश महाजन	87
28	महात्मा गांधींचे तत्त्वज्ञान : धार्मिक अथवा नैतिक	डॉ. बालाजी पवार	89
29	गांधीजींचे शिक्षण विषयक तत्त्वज्ञान	डॉ. प्रमोद गायकवाड	93
30	महात्मा गांधींची ग्रामस्वराज्याची संकल्पना व मराठी ग्रामीण कादंबरीतून बदलत्या खेड्याचे स्वरूप	डॉ. किशोर पाठक, प्रा. दिनानाथ पाठक	97
31	आधुनिक काळात महात्मा गांधींच्या विचारांचे महत्त्व	डॉ. कल्पना भारंबे	100
32	मराठी साहित्यावर गांधीवादाचा प्रभाव : एक अभ्यास	डॉ. सुषमा तायडे (अहिरे)	103
33	महात्मा गांधींचे शैक्षणिक विचार	डॉ. स्वाती महाजन	107
34	महात्मा गांधींच्या सर्वोदय विचारधारेची आधुनिक ग्रामविकासातील उपयुक्तता	प्रा. सुधाकर निळे	110
35	महात्मा गांधींची ग्राम - स्वराज्य संकल्पना	प्रा. जगदीश सोनवणे	113

महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार

प्रा. डॉ. जयदेव पुं. देशमुख

सहयोगी प्राध्यापक,

आदर्श कला व वाणिज्य महाविद्यालय,

देसाईगंज, जि. गडचिरोली

Mail ID : jaydeo1966@gmail.com

Mob. No. ९४२१७३१४३८९ ९४०४३२११४

सारांश :

भारत हा ग्रामीण भागात विस्तारलेला खेड्यांचा देश आहे या खेड्यांचा विकास होणार नाही तोपर्यंत भारताचा विकास होणार नाही. भारतासारख्या विकसनशील राष्ट्राला प्रथम ग्रामीण विकासालाच प्राधान्य द्यावे लागेल. एकूणच म. गांधींच्या आर्थिक विचारांचा अभ्यास केला तर पर्यावरणाचे रक्षण करणे, नैसर्गिक साधन व संपत्तीचे संरक्षण करणे, अधिकाधिक लोकांना रोजगार उपलब्ध करून देणे, आवश्यक व वाजवी जीवनमान राखणे या सारख्या बाबींना गांधीजींनी महत्व दिल्याचे लक्षात येते. केंद्र व राज्य शासनांद्वारे निरंतर व शाश्वत विकासाच्या नावाने अनेक योजना आखल्या जात आहेत. त्यावरून गांधींच्या विचारांची अंमलबजावणी होत आहे हे लक्षात येते. आजही देशातील एकूण कार्यकारी लोकसंख्येपैकी दोन तृतीयांश लोकसंख्या ग्रामीण भागात राहणारी आहे. त्यांच्या हातांना काम देणे, कृषिवरील भार कमी करणे व समाजात शांतता निर्माण करणे आवश्यक आहे. त्याकरिता महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार उपयुक्त ठरणारे आहेत. महात्मा गांधींनी खेड्यांना स्वावलंबी व स्वयंपूर्ण करण्यासाठी लघू उद्योग, कुटीरोद्योग, गृह उद्योग, खादी, हातमाग, दुग्ध व्यवसाय, आरोग्य, शिक्षण व प्रशिक्षण या क्षेत्रांचा विस्तार करणे आवश्यक असल्याचे सांगितले. असे झाले तर ग्रामीण क्षेत्रातील प्रत्येक काम करण्यास पात्र व काम करण्यास तयार असलेल्या व्यक्तीला रोजगार उपलब्ध होऊन बेरोजगारी मोठ्या प्रमाणात कमी होईल. प्रत्येक गावात राज्यसत्ता, आर्थिक सत्ता व समानसत्ता या तत्वांचा वास्तविकतेत उतरविले तर निश्चीतपणे खेड्यांचा विकासच नाही तर रामराज्य सुध्दा निर्माण होऊ शकेल.

बीजशब्द : महात्मा गांधी, आर्थिक विचार

प्रस्तावना :

भारताचा आर्थिक विकास प्रामुख्याने ग्रामीण विकासावरच अवलंबून आहे. गांधीजींच्या आर्थिक विचारानुसार प्रत्येक खेडे स्वयंपूर्ण व स्वावलंबी झाले तर भारताचा आर्थिक विकास साधणे शक्य आहे. महात्मा गांधींनी स्वातंत्र्यापूर्वीच ग्रामीण विकासाचे महत्व अधोरेखित केले होते. कोणत्याही देशात ग्रामीण समाज हा महत्वाची भूमिका बजावित असतो. कारण मोठ्या उद्योगांना आवश्यक कच्चा माल ग्रामीण भागातून पुरविला जातो तसेच देशातील जनतेला आवश्यक अन्नधान्य पुरवठा करण्याचे कार्य कृषी क्षेत्रालाच करावे लागते. महात्मा गांधींनी आपल्या आर्थिक विचारात ग्रामीण विकासाला महत्व दिले असले तरी ते शहरी विकास, औद्योगिक विकास, यांत्रिकीकरण व नवतंत्रज्ञानाच्या विरोधी नव्हते. परंतु देशाची तत्कालिन वास्तव परिस्थिती व उपलब्ध साधने तसेच लोकसंख्येचा विचार केल्यास ग्रामीण विकासाला प्राधान्य देऊन वर्तमान समस्येवर तोडगा काढणे आवश्यक आहे असे त्यांचे ठाम मत होते. गांधीजींचे आर्थिक विचार सामाजिक, राजकीय व आर्थिक व्यवस्थेवर परिणाम करणारे आहेत. म. गांधीजींचे आर्थिक विचार अर्थशास्त्राच्या परिभाषेत मांडलेले नसले तरी मानवी, सामाजिक व वैयक्तिक जीवनाशी निगडित असल्यामुळे प्रभावी ठरतात. त्यांचे आर्थिक विचार प्रत्येक जीवनावर प्रभाव टाकणारे आहेत. त्यामुळे गांधीजींच्या आर्थिक विचाराचा अभ्यास करणे आवश्यक आहे.

स्वरूप व व्याप्ती :

महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार हे प्रामुख्याने ग्रामीण विकासावर आधारित आहेत. म. गांधींनी आपले आर्थिक विचार अर्थशास्त्राच्या चौकटीत किंवा परिभाषेत मांडलेले नाहीत. आर्थिक विकासापेक्षा उच्च सामाजिक, नैतिक